

OIKEUDELLINEN YHTEISTYÖ YKSITYISOIKEUDEN ALALLA

Tavaroiden, palvelujen, pääoman ja ihmisten vapaa rajatylittävä liikkuvuus lisääntyy jatkuvasti. Euroopan unioni kehittää parhaillaan oikeudellista yhteistyötä sellaisia yksityisoikeudellisia tapauksia varten, joilla on rajatylittäviä vaikutuksia, ja rakentaa siltoja eri oikeusjärjestelmien välille. Yhteistyön tärkeimmät tavoitteet ovat oikeusvarmuus sekä oikeussuojan helppo ja tehokas saatavuus. Ne edellyttävät helppoa toimivaltaisen tuomioistuimen määrittämistä, selkeää sovellettavan lain valintaa sekä nopeita ja tehokkaita tuomioiden tunnustamis- ja täytäntöönpanomenettelyjä.

OIKEUSPERUSTA

Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen (SEUT) 81 artikla, perussopimukseen liitetyt pöytäkirjat N:o 21 ja N:o 22

TAVOITTEET

Euroopan oikeusalueella ihmisiä ei pitäisi estää käyttämästä oikeuksiaan eikä tätä saisi myöskään vaikeuttaa. Unionin jäsenvaltioiden oikeus- ja hallintojärjestelmien yhteensopimattomuus ja monimutkaisuus eivät saisi olla sille esteenä. Tämän monitahoisen ja arkaluonteisen alan lainsäädäntö kattaa perinteisen yksityisoikeuden, johon kuuluu eri osa-alueita perheoikeudesta kauppalakiin, ja sen lisäksi prosessioikeuden, joka vielä äskettäin kuului yksinomaan jäsenvaltioiden toimivaltaan.

Kansainvälisen yksityisoikeuden tarkoituksena on käsitellä kaikkien yksityishenkilöiden suhteisiin liittyvien alojen, kuten perheoikeuden, varallisuus oikeuden ja sopimusoikeuden, rajatylittäviä näkökohtia. Perheoikeuteen liittyvät toimenpiteet, joilla on rajatylittäviä vaikutuksia, on hyväksyttävä neuvostossa yksimielisesti (SEUT:n 81 artiklan 3 kohdan toinen alakohta). Tärkeimmät välineet, joilla parannetaan oikeussuojaa rajatylittävässä asioissa, ovat **vastavuoroisen tunnustamisen periaate**, joka perustuu jäsenvaltioiden keskinäiseen luottamukseen, sekä **suora oikeusyhteistyö** kansallisten tuomioistuinten välillä.

Yksityisoikeudelliseen yhteistyöhön liittyvässä unionin toiminnassa pyritään ensi sijassa seuraaviin tavoitteisiin:

- Taataan kansalaisille korkeatasoinen oikeusvarmuus heitä koskevissa rajatylittävässä yksityisoikeudellisissa asioissa.

- Taataan kansalaisille oikeussuojan helppo ja tehokas saatavuus rajatylittävien yksityisoikeudellisten riita-asioiden ratkaisemiseksi.
- Yksinkertaistetaan kansallisten yksityisoikeuden alan oikeusviranomaisten rajatylittävän yhteistyön välineitä.
- Tuetaan tuomarien ja oikeuslaitoksen henkilöstön koulutusta.

Kaikki valmisteilla olevat säädökset on toimitettava kansallisille parlamenteille (Euroopan unionista tehdyn sopimuksen (SEU) 12 artikla). Lisäksi kansallisilla parlamenteilla on oikeus vastustaa päätöksiä, jotka koskevat tiettyjä **perheoikeudellisia seikkoja, joilla on rajatylittäviä vaikutuksia**. Nämä päätökset voidaan tehdä tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä, jos yksikään kansallinen parlamentti ei vastusta niitä (SEUT:n 81 artiklan 3 kohdan kolmas alakohta).

SAAVUTUKSET

A. Yksityisoikeudellista yhteistyötä koskevien primaarioikeuden määräysten kehitys

Yksityisoikeudellinen yhteistyö ei kuulunut Euroopan yhteisön tavoitteisiin, kun sen perustamissopimus hyväksyttiin. Sen sijaan Euroopan yhteisön perustamissopimuksen 220 artiklassa määrättiin, että jäsenvaltioiden oli yksinkertaistettava ”tuomioistuinten päätösten ja välitystuomioiden vastavuoroiseen tunnustamiseen ja täytäntöönpanoon” sovellettuja menettelyjä. Yksityisoikeudellinen yhteistyö sisällytettiin virallisesti unionin toiminta-alaan Maastrichtin sopimuksella (1.1.3). Siitä tuli osa ”oikeus- ja sisäasioiden” hallitustenvälistä kehystä. Amsterdamin sopimuksella yksityisoikeudellinen yhteistyö saatettiin yhteisön toimivallan piiriin siirtämällä se Euroopan unionista tehdystä sopimuksesta Euroopan yhteisön perustamissopimukseen. Siihen ei kuitenkaan sovellettu yhteisömenetelmää. Nizzan sopimuksesta (1.1.4) alkaen yksityisoikeudellista yhteistyötä koskevat lainsäädäntötoimet hyväksyttiin – perheoikeutta lukuun ottamatta – **yhteispäätösmenettelyä noudattaen**.

Tampereen Eurooppa-neuvostossa lokakuussa 1999 luotiin pohja oikeuteen perustuvan alueen luomiselle. Koska ohjelman täytäntöönpanon tulokset todettiin myöhemmin riittämättömiksi, Haagiin kokoontunut Eurooppa-neuvosto käynnisti marraskuussa 2004 uuden toimintaohjelman vuosiksi 2005–2010. Haagin ohjelmassa korostettiin tarvetta pyrkiä toteuttamaan tuomioiden vastavuoroinen tunnustaminen ja laajentaa se koskemaan omaisuuden, perintöasioiden ja testamenttien kaltaisia uusia aloja. Sitä seurasi Tukholman ohjelma, joka muodostaa etenemissuunnitelman vapauden, turvallisuuden ja oikeuden alueen tulevalle kehitykselle viisivuotiskaudella 2010–2014.

Lissabonin sopimuksella (1.1.5) yksityisoikeudellista yhteistyötä koskevat lainsäädäntötoimet tulivat **tavallisen lainsäätämisyjärjestyksen** piiriin. Perheoikeuteen sovelletaan kuitenkin edelleen erityistä lainsäätämisyjärjestystä. Se tarkoittaa, että neuvosto tekee ratkaisunsa yksimielisesti Euroopan parlamenttia kuultuaan.

Perussopimukseen liitettyjen pöytäkirjojen N:o 21 ja N:o 22 nojalla Tanskalla, Irlannilla ja Yhdistyneellä kuningaskunnalla on mahdollisuus olla soveltamatta SEUT:n kolmannen

osan V osaston (vapauden, turvallisuuden ja oikeuden alue) määräyksiä. Irlannilla ja Yhdistyneellä kuningaskunnalla on joustava mahdollisuus tapauskohtaisesti joko soveltaa tai olla soveltamatta alan lainsäädäntöä ja osallistua tai olla osallistumatta lainsäädäntöaloitteisiin (pöytäkirja N:o 21). Tanska sitä vastoin on jättäytynyt tiukemmin vapauden, turvallisuuden ja oikeuden alueen ulkopuolelle, mikä tarkoittaa, että se ei osallistu lainkaan alan politiikkaan. Lissabonin sopimuksesta käytyjen neuvottelujen yhteydessä Tanska sai oikeuden muuttaa osallistumattomuusoikeuttaan joustavammaksi Irlannin ja Yhdistyneen kuningaskunnan mallin mukaisesti (pöytäkirja N:o 22). Tämän oikeuden käyttämisestä järjestettiin kansanäänestys 3. joulukuuta 2015 ([4.2.1](#)). Äänestäjistä 53 prosenttia äänesti osallistumista vastaan.

B. Tärkeimmät hyväksytyt säädökset

1. Toimivaltaisen tuomioistuimen määrittäminen ja tuomioistuinten päätösten ja muiden päätösten vastavuoroinen tunnustaminen ja täytäntöönpano

Alan tärkein säädös on [tuomioistuimen toimivallasta sekä tuomioiden tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta siviili- ja kauppaoikeuden alalla 12. joulukuuta 2012 annettu Euroopan parlamentin ja neuvoston asetusta \(EY\) N:o 1215/2012 \(Bryssel I -asetus\)](#). Asetuksen tavoitteena on yhdenmukaistaa tuomioistuinten toimivaltaa koskevat säännöt jäsenvaltioissa sekä yksinkertaistaa ja nopeuttaa siviili- ja kauppaoikeudellisissa asioissa annettujen päätösten tunnustamista ja täytäntöönpanoa. Bryssel I -asetuksessa luotua järjestelmää täydennettiin [27. marraskuuta 2003 annetulla neuvoston asetuksella \(EY\) N:o 2201/2003 tuomioistuimen toimivallasta sekä tuomioiden tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta avioliittoa ja vanhempainvastuuta koskevissa asioissa \(Bryssel Iia -asetus\)](#). Liikkuvuuden lisääntyminen merkitsee, että eri kansalaisuuksia olevien henkilöiden välillä syntyy perhesiteitä. Pariskuntien, joiden osapuolet ovat kahden eri maan kansalaisia, on tiedettävä, kuinka antaa lapselleen nimi, ja eronneiden on voitava aloittaa uusi elämä toisessa maassa ilman, että yhteydet lapsiin katkeavat. Tapauksissa, joissa lapsi on joutunut jommankumman vanhempansa kaappaamaksi, sovelletaan lokakuussa 2018 tehtyä yksityisoikeuden alaa koskevaa Haagin yleissopimusta kansainvälisestä lapsikaappauksesta^[1]. Siinä on 99 sopimusvaltiota, muun muassa kaikki EU:n jäsenvaltiot, ja sen tavoite on hyvin yksinkertainen: **kaapattujen lasten nopea palauttaminen**. Bryssel Iia -asetus on ollut voimassa jo 15 vuotta, mutta sen parantamisesta tämän asian suhteen on keskusteltu paljon.

Elatusapuvetkojen kansainvälisen perinnän helpottamiseksi neuvosto antoi joulukuussa 2008 [asetuksen \(EY\) N:o 4/2009](#). Siinä koottiin yhteen säädökseen yhtenäiset säännöt toimivallasta, sovellettavasta laista, päätösten tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta sekä kansallisten viranomaisten yhteistyöstä. Rajatylittävien maksukyvyttömyysmenettelyjen parantamiseksi ja nopeuttamiseksi parlamentti ja neuvosto antoivat 20. toukokuuta 2015 [asetuksen \(EU\) 2015/848 maksukyvyttömyysmenettelyistä](#). Siinä vahvistetaan toimivaltaa, tunnustamista ja sovellettavaa lakia koskevat yhtenäiset säännöt tällä alalla. Eksekvaturimenettelyn poistamiseksi riitauttamattomia vaatimuksia koskevien päätösten osalta parlamentti

[1] [Yksityisoikeuden alaa koskeva 25. lokakuuta 1980 tehty yleissopimus kansainvälisestä lapsikaappauksesta](#).

ja neuvosto antoivat [asetuksen \(EY\) N:o 805/2004](#), jolla otettiin käyttöön **riitauttamattomia vaatimuksia koskeva eurooppalainen täytäntöönpanoperuste**. [Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksella \(EU\) N:o 650/2012](#) toimivallasta, sovellettavasta laista, päätösten tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta ja virallisten asiakirjojen hyväksymisestä ja täytäntöönpanosta perintöasioissa sekä eurooppalaisen perintötodistuksen käyttöönotosta pyritään siihen, että kansalaiset voisivat esteettä valvoa oikeuksiaan kansainvälisissä perintöasioissa.

Avioliiton ja rekisteröidyn parisuhteen erilaisten oikeudellisten vaikutusten vuoksi komissio antoi vuonna 2011 kaksi erillistä asetusehdotusta kansainvälisten pariin varallisuussuhteista. Molemmissa säädetään toimivallasta, sovellettavasta laista sekä päätösten tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta asioissa, jotka koskevat toinen avioliitossa, toinen rekisteröidyssä parisuhteessa elävien varallisuussuhteita.

2. Lainvalintasääntöjen yhdenmukaistaminen

EU:n tasolla on hyväksytty useita välineitä, joilla käsitellään keskeisimpiä **kansainvälisen yksityisoikeuden** asioita (eli Bryssel- ja Rooma-asetukset). Parlamentti ja neuvosto antoivat [17. kesäkuuta 2008 asetuksen \(EY\) N:o 593/2008 sopimusvelvoitteisiin sovellettavasta laista \(Rooma I -asetus\)](#). [Sopimukseen perustumattomiin velvoitteisiin sovellettavasta laista 11. heinäkuuta 2007 annetussa asetuksessa \(EY\) N:o 864/2007 \(Rooma II -asetus\)](#) vahvistettiin yhtenäiset lainvalintasäännöt sopimukseen perustumattomille velvoitteille siviili- ja kauppaoikeuden alalla. Sillä pyritään parantamaan oikeusvarmuutta ja riita-asioiden ratkaisun ennakoitavuutta. Elatusvelvoitteita koskevat lainvalintasäännöt vahvistettiin 18. joulukuuta 2008 annetussa neuvoston asetuksessa (EY) N:o 4/2009 toimivallasta, sovellettavasta laista, päätösten tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta sekä yhteistyöstä elatusvelvoitteita koskevissa asioissa. Avio- ja asumuseroon sovellettavasta laista neuvosto antoi joulukuussa 2010 [asetuksen \(EU\) N:o 1259/2010](#). Siinä luodaan selkeä ja täydellinen lainsäädäntökehys **avio- ja asumuseroon** sovellettavan lain alalla. Asetuksessa (EU) N:o 650/2012 säädetään muun muassa kansainvälisissä perintöasioissa sovellettavasta laista.

3. Oikeussuojan saatavuuden helpottaminen

Neuvosto on antanut oikeussuojakeinojen parantamiseen rajatylittävissä riita-asioissa tähtäävän direktiivin 2003/8/EY, jossa vahvistetaan **oikeusapuun liittyvät yhteiset vähimmäisvaatimukset**. Direktiivin tavoitteena on taata ”asianmukainen” oikeusapu rajatylittävissä riita-asioissa kaikille varattomille. Tehdäkseen oikeussuojan saatavuudesta unionin yrityksille ja kansalaisille helpompaa ja nopeampaa unioni on laatinut yhteiset menettelysäännöt, joiden tavoitteena on yksinkertaistaa ja nopeuttaa rajatylittävien riitatapausten ratkaisemista asioissa, jotka koskevat vähäisiä vaateita sekä vähäisten rajatylittävien riitauttamattomien saatavien perintää koko unionin alueella. Kyse on [asetuksesta \(EY\) N:o 861/2007](#), joka koskee **eurooppalaista vähäisiin vaatimuksiin sovellettavaa menettelyä**, sekä [asetuksesta \(EY\) N:o 1896/2006](#), joka koskee **eurooppalaisen maksamismääräysmenettelyn** käyttöönottoa. Nämä menettelyt täydentävät kansallisessa lainsäädännössä säädettyjä menettelyjä, ja niiden soveltaminen on vapaaehtoista. [Direktiivissä 2008/52/EY](#) säädetään yhteisistä säännöistä, jotka koskevat **tiettyjä sovittelun näkökohtia**

siviili- ja kauppaoikeuden alalla. Tavoitteena on parantaa oikeusvarmuutta ja kannustaa käyttämään tätä riita-asioiden ratkaisumenettelyä.

4. Kansallisten yksityisoikeuden alan oikeusviranomaisten rajatylittävän yhteistyön välineet

SEUT:n 81 artiklan 2 kohdan a ja c alakohdassa annetaan parlamentille ja neuvostolle tehtäväksi hyväksyä toimenpiteitä, joilla varmistetaan tuomioiden vastavuoroinen tunnustaminen ja täytäntöönpano sekä lainvalintaa ja tuomioistuimen toimivaltaa koskevien jäsenvaltioiden sääntöjen yhteensopivuus. Parlamentti ja neuvosto antoivat 13. marraskuuta 2007 asetuksen (EY) N:o 1393/2007 (parhaillaan tarkistettavana), jolla pyritään parantamaan ja nopeuttamaan **jäsenvaltioiden välillä lähetettävien oikeudenkäynti- ja muiden asiakirjojen tiedoksiantoa** ja tällä tavoin tehostamaan ja nopeuttamaan tuomioistuinmenettelyjä. Jäsenvaltioiden tuomioistuinten välisen yhteistyön yksinkertaistamiseksi ja nopeuttamiseksi siviili- ja kauppaoikeudellisissa asioissa tapahtuvassa **todisteiden vastaanottamisessa** neuvosto antoi asetuksen (EY) N:o 1206/2001. Jäsenvaltioiden oikeudellisen yhteistyön parantamiseksi, yksinkertaistamiseksi ja nopeuttamiseksi sekä kansalaisten oikeussuojan toteutumiseksi rajatylittävissä riita-asioissa perustettiin [28. toukokuuta 2001 neuvoston päätöksellä N:o 2001/470/EY siviili- ja kauppaoikeuden alan Euroopan oikeudellinen verkosto](#).^[2] Verkoston muodostavat jäsenvaltioiden nimeämät yhteysviranomaiset, keskusviranomaiset, joista säädetään tietyissä unionin säädöksissä, yhteystuomarit ja muut asiaan kuuluvat viranomaiset, joilla on valtion toimijoiden väliseen oikeudelliseen yhteistyöhön liittyviä velvollisuuksia (tuomarit, keskusviranomaiset). Päätöstä muutettiin 18. kesäkuuta 2009 tehdyllä päätöksellä N:o 568/2009/EY, jolla pyritään laajentamaan ja vahvistamaan Euroopan oikeudelliselle verkostolle (EJN) siviili- ja kauppaoikeuden alalla osoitettuja tehtäviä. Uudella päätöksellä käyttöön otettu uudistus on verkoston avaaminen ammattialajärjestöille, jotka edustavat oikeusalan ammattilaisia, erityisesti lakimiehiä, asianajajia, notaareja ja haastemiehiä.

Toinen siviilioikeuden alan yhteistyötä yksinkertaistava väline on tieto- ja viestintätekniiikan käyttö oikeudenhoidossa. Hanke käynnistettiin kesäkuussa 2007, ja sen tuloksena laadittiin Euroopan sähköisen oikeuden toimintasuunnitelma (eJustice). Sähköisen oikeudenkäytön välineitä ovat [Euroopan oikeusportaali](#), jolla helpotetaan kansalaisten ja yritysten oikeussuojan saantia koko EU:n alueella, kansallisten rikosrekisterien liittäminen toisiinsa unionin laajuisesti, videoneuvottelujen tehokkaampi käyttö tuomioistuinkäsittelyissä sekä innovatiivisten käännöstyökalujen, kuten konekääntämisen, dynaamisten lomakkeiden ja oikeusalan kääntäjien ja tulkkien eurooppalaisen tietokannan entistä tehokkaampi hyödyntäminen. Komission vuosittain julkaiseman [EU:n oikeusalan tulostaulun](#) avulla pyritään avustamaan unionia ja jäsenvaltioita toimivampien oikeusjärjestelmien aikaansaamisessa tarjoamalla puolueetonta, luotettavaa ja vertailtavissa olevaa tietoa oikeusjärjestelmien laadusta, riippumattomuudesta ja tehokkuudesta kaikissa jäsenvaltioissa. Tällainen tieto on olennaisen tärkeää, kun tuetaan kansallisten oikeusjärjestelmien uudistamista.

[2][Euroopan parlamentin ja neuvoston päätös N:o 568/2009/EY, tehty 18 päivänä kesäkuuta 2009, siviili- ja kauppaoikeuden alan Euroopan oikeudellisen verkoston perustamisesta tehdyn neuvoston päätöksen 2001/470/EY muuttamisesta.](#)

EUROOPAN PARLAMENTIN ROOLI

Oikeudelliseen yhteistyöhön yksityisoikeuden alalla sovelletaan tavallista lainsäätämisyjärjestystä, lukuun ottamatta perheoikeutta, jonka alalla neuvosto tekee päätökset yksimielisesti ja ainoastaan kuulee parlamenttia. Parlamentti on aktiivisesti osallistunut edellä mainittujen säädösten sisällön määrittämiseen. Se on aikaisemmin todennut, että aitoa eurooppalaista oikeuskulttuuria tarvitaan, jotta kansalaiset voivat hyödyntää täysimääräisesti perussopimuksissa vahvistettuja oikeuksiaan. Yksi tärkeimmistä osa-alueista tässä yhteydessä on koulutus, varsinkin oikeusalalla. Parlamentti antoi kesäkuussa 2013 päätöslauselman oikeussuojan saatavuuden parantamisesta ja oikeusavun antamisesta rajatylittävissä siviili- ja kauppaoikeuden alan riita-asioissa^[3].

Parlamentti antoi vuonna 2013 hyväksyntänsä ehdotuksille tuomioistuimen toimivallasta, sovellettavasta laista sekä kansainvälisten parien varallisuussuhteita koskevien päätösten tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta asioissa, jotka koskevat sekä avioliitossa että rekisteröidyssä parisuhteessa elävien varallisuussuhteita, mutta näiden kahden säädöksen käsittely pysähtyi vuosiksi neuvostoon. Kaksikymmentäkolme jäsenvaltiota päätti näin ollen aloittaa keskenään tiiviimmän yhteistyön (SEU:n 20 artikla) päästäkseen eteenpäin ehdotusten käsittelyssä. Vuoden 2016 alussa komissio laati uudet säädösehdotukset, joiden sisältö perustui parlamentin äänestystulokseen ja aikaisemmin saavutettuun kompromissiin. [Neuvoston asetus \(EU\) 2016/1103 tiiviimmän yhteistyön toteuttamisesta tuomioistuimen toimivallan, sovellettavan lain sekä päätösten tunnustamisen ja täytäntöönpanon alalla aviovarallisuussuhteita koskevissa asioissa](#) annettiin lopulta 24. kesäkuuta 2016.

Unionin siviilioikeudellisten menettelyjen osalta parlamentti pyysi heinäkuussa 2017 SEUT:n 225 artiklan mukaisesti komissiota tekemään SEUT:n 81 artiklan 2 kohdan nojalla 30. kesäkuuta 2018 mennessä ehdotuksen säädökseksi siviilioikeudellisia menettelyjä koskevista vähimmäisvaatimuksista^[4]. Parlamentin päätöslauselman liitteenä olevan ehdotetun EU:n direktiivin tarkoituksena on lähentää siviilioikeudellisia menettelyjä, jotta voitaisiin varmistaa, että EU:n perusoikeuskirjan 47 artiklassa ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen (4.1.2) 6 artiklassa tunnustettua oikeutta tehokkaihin oikeussuojakeinoihin ja oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kunnioitetaan kaikilta osin, asettamalla **vähimmäisvaatimukset siviilioikeudellisten menettelyjen vireillepanemiselle, kululle ja päätökseen saattamiselle** jäsenvaltioiden tuomioistuimissa.

Euroopan parlamentin sovittelija kansainvälisissä vanhempien tekemissä lapsikaappauksissa on vuonna 1987 perustettu tehtävä, jonka tavoitteena on auttaa eri kansallisuutta olevien henkilöiden avioliitosta tai parisuhteesta syntyneitä lapsia, jotka ovat vanhemman tekemän lapsikaappauksen uhreja. Tehtävää hoitaa aina parlamentin jäsen. Tehtävälle annettiin Elisabeth Morin-Chartier'n aloitteesta huhtikuussa 2018 uusi

[3]EUVL C 65, 19.2.2016, s. 12.

[4]Euroopan parlamentin päätöslauselma 4. heinäkuuta 2017 suosituksesta komissiolle siviilioikeudellisia menettelyjä koskevista yhteisistä vähimmäisvaatimuksista Euroopan unionissa (EUVL C 334, 19.9.2018, s. 39).

nimi "[Euroopan parlamentin koordinaattori lasten oikeuksia koskevissa asioissa](#)", jotta se vastaisi toimeksiannon kehitystä ja kattaisi lasten oikeudet.

Anna Maria Corazza Bildt toimi Euroopan parlamentin koordinaattorina lasten oikeuksia koskevissa asioissa tammikuusta 2019 aina vuoden 2019 EU-vaaleihin asti. Häntä ennen tehtävää hoitivat Elisabeth Morin-Chartier (2017–2019), Mairead McGuinness (2014–2017), Roberta Angelilli (2009–2014), Evelyne Gebhardt (2004–2009), Mary Banotti (1995–2004) ja Marie-Claude Vayssade (1987–1994).

Udo Bux
05/2019

